

Monika Stanny

Zróźnicowanie poziomu rozwoju obszarów wiejskich w Polsce a problem realizacji polityki spójności¹

Spatial diversification in the level of socio-economic development of rural areas in Poland vis-à-vis problem cohesion policy

W opracowaniu podstawowym problemem jest odpowiedź na pytanie, czy prowadzona w okresie poprzedzającym akcesję z UE polityka spójności w rzeczywistości zmniejsza różnice rozwojowe występujące w kraju, czy też występuje tendencja do powiększania się ich w wyniku działania innych czynników, takich jak renta położenia, większa atrakcyjność lokalizacyjna obszarów o rozwiniętej infrastrukturze itp.? Odpowiedzi na to pytanie poszukiwano poprzez określenie zróźnicowania poziomu rozwoju oraz zróźnicowania dynamiki przemian prorozwojowych. Główne wnioski to:

- *Zróźnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich wzrasta mimo polityki wyrównywania szans.*
- *Obszary zapóźnione i o niskiej dynamice rozwoju występują w obszarach położonych peryferyjnie w stosunku do sieci głównych miast. Częściej występują w Polsce wschodniej niż zachodniej.*
- *Strefy podmiejskie powstają wokół największych miast, a także wokół miast średnich o rozwiniętej strukturze funkcji miejskich. Nie powstają wokół miast monofunkcyjnych.*
- *Spośród dwóch czynników określających przestrzenne zróźnicowanie obszarów wiejskich: położenia w kategoriach opisu centrum-peryferie oraz zaszczości historyczne (rozbiorowe i związane z przesunięciem granic po II wojnie światowej) czynnik pierwszy obecnie odgrywa większą rolę.*

Inne czynniki (takie jak renta położenia) wpływają silniej na przestrzenne zróźnicowanie rozwoju niż prowadzona polityka spójności.

Wprowadzenie

Strategia Lizbońska stawia za główny cel uczynienie w krótkim czasie, ze wspólnoty krajów Unii Europejskiej najbardziej dynamicznie, a zarazem w sposób zrównoważony, rozwijającej się gospodarki na świecie. Podejmowane zatem działania powinny prowadzić do realizacji powyższego celu, m.in. przez budowanie konkurencyjności i spójności terytorialnej Unii Europejskiej, tak w wymiarze regionalnym, jak i lokalnym².

¹ Niniejszy artykuł powstał w oparciu o projekt realizowany przez IRWiR PAN finansowany przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

² Więcej w: Rozwijające się regiony, rozwijająca się Europa. Czwarty raport na temat spójności gospodarczej i społecznej, Komunikat Komisji, Urząd Oficjalnych Publikacji Wspólnot Europejskich, Luksemburg, maj 2007.

Podejście takie w warunkach polskiej wsi wywołuje problem, czy prowadzona w okresie poprzedzającym akcesję z UE polityka spójności w rzeczywistości zmniejsza różnice rozwojowe występujące na obszarach wiejskich w kraju, czy też występuje tendencja do powiększania się ich w wyniku działania innych czynników, takich jak renta położenia, większa atrakcyjność lokalizacyjna obszarów o rozwiniętej infrastrukturze, uwarunkowania historyczne (granice zaborowe, czy tzw. „Ziemie Odzyskane”) itp. Odpowiedzi na to pytanie poszukiwano³ poprzez określenie zróżnicowania poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego oraz zróżnicowania dynamiki przemian rozwoju lokalnego. Założono, że związek korelacyjny ujemny postuluje skuteczność instrumentów polityki spójności, dodatni – przewagę tendencji do wzrostu zróżnicowania. Brak takiego związku można interpretować jako stabilizację istniejących dysparytetów.

Mnogość czynników oddziałujących na tempo i kierunek zmian zachodzących na wsi skutkuje znacznym zróżnicowaniem poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego jednostek przestrzennych. Większość analiz zróżnicowania przestrzennego obszarów wiejskich prowadzona jest w agregacji województwami (NTS 2), co wynika z dobrego dostępu do zasobu danych. Ma jednak tę wadę, że województwa są owszem regionami UE, ale silnie wewnątrznie zróżnicowanymi. Korzystanie⁴ zatem z danych wojewódzkich deformuje rzeczywiste zróżnicowanie, wykazując jednoznacznie konwergencję regionów, przy nadal znacznych dysproporcjach wewnątrz regionalnych. Badania prowadzone w agregacji najmniejszych jednostek administracyjnych NTS 5 pokazują, że poziom rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich jest znacznie bardziej złożony. Niniejszą analizę przeprowadzono na zbiorze 2172 jednostek gminnych, nieposiadających administracyjnego charakteru miasta.

Schemat postępowania badawczego

Ważny problem stanowiło zdefiniowanie pojęcia poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego w taki sposób, aby było one użyteczne w stosunku do obszarów bardzo zróżnicowanych strukturalnie, a w konsekwencji rozwijających się według różnych strategicznych celów. Problem polegał na tym, aby kryteria oceny w możliwie równym stopniu akceptowały bardzo różne strategiczne kierunki rozwoju zależne od wcześniej ukształtowanych struktur i funkcji poszczególnych obszarów. Z tego względu przyjęto, że celem rozwoju lokalnego jest powstanie takich struktur lokalnych, które są w stanie generować godziwe dochody mieszkańców i nie prowadzić do niekorzystnych zjawisk (jak np. przeludnienie agrarne, depopulacja, bezrobocie). Oczywiście cel ten nie jest możliwy do zrealizowania przy pomocy jednego uniwersalnego scenariusza. Z tych względów analiza poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego oparta została na wielu zmiennych empirycznych, uporządkowanych w subkomponenty i komponenty.

Uznano, że poziom rozwoju społeczno-gospodarczego wyznaczają, odpowiednio zważone, dwa komponenty: gospodarczy i społeczny. Komponent gospodarczy składał się z pięciu subkomponentów: 1. poziomu dezagrarnizacji struktury gospodarczej, 2.

³ Wyniki badań zespołu z Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN zawiera publikacja napisana pod redakcją kierownika projektu A. Rosnera, pt. Zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich a zróżnicowanie dynamiki przemian, IRWIR PAN, Warszawa 2007.

⁴ Raport o stanie wsi „Polska wieś 2000”, Raport o stanie wsi „Polska wieś po wejściu do UE”, Raport Polska wieś 2008, FDP.A.

poziomu rozwoju sektora rolniczego, 3. poziomu rozwoju sektora pozarolniczego, 4. poziom zrównoważenia rynku pracy oraz 5. poziom zamożności i wyposażenia infrastrukturalnego. W skład komponentu społecznego wchodzi trzy subkomponenty charakteryzujące: 1. strukturę demograficzną, 2. lokalny system edukacyjny oraz 3. aktywność społeczną. I wreszcie trzecim komponentem była dynamika rozwoju lokalnego, który w ostatecznej weryfikacji poddano analizie wzajemnej korelacji liniowej Pearsona z poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego.

Każdy z subkomponentów wymagał doboru odpowiedniej bazy wskaźników empirycznych charakteryzujących różne aspekty danego problemu, ustalenia ich relatywnych wag oraz metody budowy miary syntetycznej w oparciu o kilka zmiennych. Kompleksowe określenie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego oparte było o 30 wskaźników. W niniejszym opracowaniu autor omija kwestie metodologiczne wspominając jedynie, że badania oparte zostały o hierarchiczną typologię zróżnicowania przestrzennego obszarów wiejskich uzyskaną za pomocą metody sum standaryzowanych⁵.

Poziom rozwoju społeczno-gospodarczego – zróżnicowanie przestrzenne

Empiryczna analiza rozwoju społeczno-gospodarczego wyróżnia osobno komponent gospodarczy i komponent społeczny. Z założenia dobór subkomponentów, a potem zmiennych definiujących je, powinien odzwierciedlać rzeczywiste problemy polskiej wsi. Zdając sobie sprawę z arbitralności tegoż określenia uznano, że w skali kraju jednym z najważniejszych problemów pozostających do rozwiązania jest wzmocnienie pozarolniczych funkcji gospodarczych, a zwłaszcza związane z tym przemiany w strukturze zatrudnienia i źródeł utrzymania. Z tego względu wśród komponentów rozwoju gospodarczego wzięto pod uwagę stopień dezagrarnizacji gospodarki lokalnej, który niesie ładunek stymulanty rozwoju.

Poziom dezagrarnizacji lokalnej gospodarki opisywał proporcje sektora rolniczego i pozarolniczego z punktu widzenia ich udziału w zatrudnieniu, tworzeniu źródeł utrzymania dla społeczności lokalnej itp. Kolejny subkomponent charakterystyka sektora rolniczego oparty był o założenie, że sektor ten dobrze rozwinięty jest wówczas, gdy wysoki udział stanowią gospodarstwa duże, wysoko towarowe i prowadzone przez osoby posiadające odpowiednio wysokie kwalifikacje. Dobrze rozwinięty sektor pozarolniczy występuje, gdy zarówno liczba firm jak i zatrudnienie w nich są duże. Niekorzystna sytuacja oznacza, że wysoki udział w zatrudnieniu pozarolniczym mają usługi publiczne, a więc m.in. administracja samorządu, szkoły, służba zdrowia, policja.

Zarówno dobrze jak i słabo rozwinięte oba sektory mogą występować zarówno przy zrównoważonym jak i niezrównoważonym rynku pracy. Pod uwagę przyjęto zarówno skalę bezrobocia jawnego jak i miarę przerostów zatrudnienia występującą w gospodarstwach rodzinnych. Zwłaszcza rozdrobniona struktura agrarna gospodarstw opartych o rodzinne zasoby pracy (a taka występuje w części południowych regionów kraju) jest podatna na nadmierne zatrudnienie oraz nieracjonalnie wykorzystywany czas

---

⁵ A. Rosner, M. Stanny, Przyjęta struktura procesu badawczego poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego, (w:) Zróżnicowanie przestrzenne poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich a zróżnicowanie dynamiki przemian, IRWiR PAN, Warszawa 2007, s. 27-46.

pracy poszczególnych osób w gospodarstwie. W warunkach polskich był to czynnik bardzo ważny ze względu na specyfikę statystycznej rejestracji skali bezrobocia na wsi.

Ostatni subkomponent, charakteryzujący zamożność i wyposażenie układu lokalnego zawierał informacje o wyposażeniu infrastrukturalnym, zdolności lokalnej gospodarki do generowania źródeł dochodów lokalnych finansów publicznych oraz (destymulanty) udziału ludności uzależnionej od pomocy społecznej.

Jak wcześniej wspomniano komponent społeczny zawierał charakterystykę struktury demograficznej, lokalnego systemu edukacyjnego oraz aktywności społecznej. W Polsce struktura demograficzna na obszarach wiejskich jest silnie zróżnicowana regionalnie. Obok obszarów o niskiej gęstości zaludnienia, charakteryzujących się zdeformowaną (przez selektywne migracje) proporcją według płci i strukturą wieku charakterystyczną dla tzw. "regresywnej piramidy wieku" są również obszary relatywnie młode demograficznie, stanowiące ośrodki koncentracji napływu migracyjnego zarówno ze wsi jak i z miast. W rezultacie model piramidy wieku na tych terenach bliski jest tzw. piramidzie progresywnej. Ma to oczywiście konsekwencje np. dla jakościowej charakterystyki lokalnych zasobów pracy, kapitału kwalifikacji itp.

Charakterystyka systemu edukacyjnego uwzględniała zarówno strukturę wykształcenia, osiągnięcia szkolne jak i wskaźniki skolaryzacji w wieku studiów wyższych. Aktywność społeczna odnosiła się do aktywności obywatelskiej, zdolności do samoorganizacji oraz charakterystyki mechanizmów wyborczych do samorządów lokalnych.

Syntetyczny obraz zróżnicowania poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego oparty o przedstawione założenia pokazuje mapa 1. Rozkład gmin (jednostek analizy) podzielony został na jej użytek na grupy po 20 % od uzyskujących najniższe wyniki pomiaru (1) do najwyższych (5).

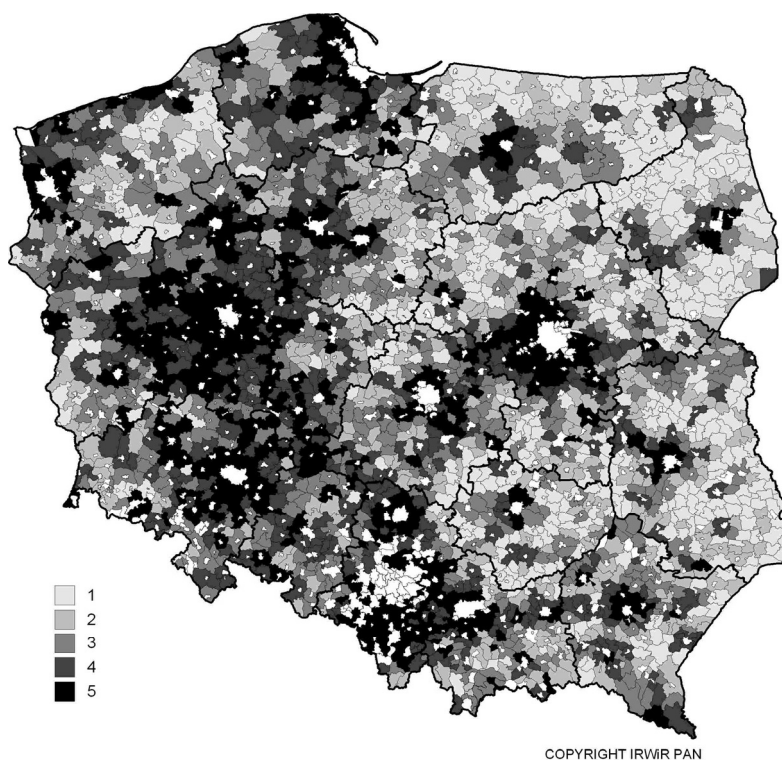
Zastosowanie metody hierarchicznej dało silnie zróżnicowany obraz rozkładu przestrzennego gmin o odmiennym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego. Gminy najlepiej rozwinięte koncentrują się przede wszystkim w sześciu obszarach metropolitalnych, ukształtowanych wokół głównych centrów rozwoju: Warszawy, Gdańska-Sopotu-Gdyni, Poznania, Wrocławia i Łodzi oraz w strefie krakowsko-górnośląskiej. Można powiązać wysoki poziom rozwoju obszarów wiejskich – w strefach metropolitalnych szerzej, a w zasięgu bezpośredniego wpływu większych i średnich miast, wybiórczo - z ich oddziaływaniem i wykorzystywaniem licznych sprzężeń gospodarczych, lokalizacyjnych i społeczno-kulturowych.

Najlepiej rozwinięte pod względem społeczno-gospodarczym obszary wiejskie zajmują stosunkowo zwartą strefę w woj. pomorskim, kujawsko-pomorskim, wielkopolskim, wschodniej części woj. dolnośląskiego i środkowo-zachodniej woj. opolskiego oraz zewnętrzne części woj. śląskiego wraz ze środkowo-zachodnią częścią woj. małopolskiego i podkarpackiego. Poza tą strefą można mówić o obszarach wyższego poziomu rozwoju wsi w szerokim pasie między Warszawą i Łodzią oraz w pasie nadmorskim między Szczecinem i Koszalinem. W innych częściach kraju obszary o wysokim poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego mają wyspowy charakter.

W pewnym stopniu przeciwieństwem układu przestrzennego „najlepszych” obszarów wiejskich jest rozkład gmin relatywnie najsłabiej rozwiniętych. Szczególnie dużo jednostek tego typu występuje w szerokich strefach zewnętrznych regionów Polski

północno-wschodniej i środkowo-wschodniej – w woj. warmińsko-mazurskim, podlaskim, mazowieckim, świętokrzyskim, lubelskim, i w nieco mniejszym wymiarze we wschodniej części woj. podkarpackiego. Poza tą częścią Polski większe zgrupowania gmin słabszego rozwoju społeczno-gospodarczego znajdują się w stosunkowo szerokim pasie pogranicza województw: łódzkiego, mazowieckiego, kujawsko-pomorskiego i wielkopolskiego. Ponadto tworzą one zwarte obszary w południowo-wschodniej części Pomorza Środkowego i południowo-zachodnim, przygranicznym fragmencie woj. lubuskiego oraz w rejonie od północy otaczającym Kotlinę Jeleniogórską (gminy Pogórze Kaczawskiego) w woj. dolnośląskim. Gminy o najniższym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego grupują się głównie na obszarach wschodniego i północno-wschodniego pogranicza z Rosją (Obwód Kaliningradzki), Litwą, Białorusią i Ukrainą i w wielu strefach stanowiących regionalne peryferia. Są to w większości jednostki lokalne zdecydowanie monofunkcyjne.

MAPA 1. POZIOM ROZWOJU SPOŁECZNO-GOSPODARCZEGO OBSZARÓW WIEJSKICH W POLSCE

Objaśnienie: 1-5 stopnie poziomu rozwoju wg miernika syntetycznego, od najniższego do najwyższego.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych NSP 2002 i BDR 2004.

Jeśli ich rozkład przestrzenny powiązać z rozmieszczeniem obszarów wiejskich o najwyższym poziomie rozwoju, to kontrastujące zróżnicowanie wsi pod tym względem nawiązuje w znacznym stopniu do układów typu rdzeń-peryferie (*core and peripheries*)⁶. Strefy wiejskie położone w zasięgu oddziaływania układów metropolitalnych lub ukształtowanych aglomeracji miejskich oraz na obszarach bardziej podatnych na zmiany związane z transformacją gospodarczą – generalnie w Polsce środkowo-zachodniej – charakteryzują się wyższym poziomem rozwoju. Natomiast pozostała część gmin wiejskich, reprezentująca zdecydowanie niższy poziom rozwoju, znajduje się w strefach zewnętrznych w układzie krajowym i regionalnym, często w rejonach oddalonych, trudnych komunikacyjnie lub z różnych powodów problemowych⁷.

Układ gmin o najniższym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego pokrywa się, szczególnie na obszarze Polski wschodniej, z rejonami monofunkcyjnymi rolniczo, cechującymi się niskim poziomem gospodarki rolnej, problemami demograficznymi (depopulacja, emigracja), społecznymi (starość, feminizacja) i niskim poziomem inwestycji na wsi.

Dynamika zmian rozwoju lokalnego – aspekt przestrzenny

Drugi problem badawczy stanowiło zdefiniowanie pojęcia „dynamika zmian”. Dobrano osiem wskaźników charakteryzujących różne ważne aspekty tych zmian, które informowały o tendencjach prorozwojowych. Dotyczyły one procesów występujących w zakresie finansów publicznych szczebla lokalnego (dochodów i wydatków), kierunku zmian na lokalnym rynku pracy, skali i struktury zmian sektora pozarolniczego, atrakcyjności obszaru dla migrantów (w tym przypadku wykorzystano tzw. współczynnik efektywności migracji) oraz skalę ruchu budowlanego.

Po nadaniu wag zastosowano procedurę budowy wskaźnika syntetycznego, analogiczną jak w przypadku określania poziomu rozwoju gospodarczego, czy społecznego. Wskaźnik otrzymany metodą hierarchiczną pokazuje przestrzenne zróżnicowanie uogólnionej dynamiki przemian prorozwojowych na podstawie trendów z ostatnich lat okresu przedakcesyjnego. Uzyskane rezultaty analizy przedstawione zostały na mapie 2. Podobnie jak w przypadku poprzedniej mapy rozkład 2171 badanych jednostek podzielony został na pięć przedziałów po 20 %.

Najwyższy stopień dynamiki zmian społeczno-gospodarczych zaobserwowano w woj. małopolskim, pomorskim, wielkopolskim i podkarpackim. Tam prócz wysokiej dynamiki w strefie podmiejskiej, również pozostały obszar województw rozwijał się relatywnie szybko.

W pozostałych województwach, w miarę oddalania się od ośrodka regionalnego, z reguły siła dynamiki zmian maleje, zgodnie z teorią rozwoju ośrodków centralnych. Prawidłowość tę można uogólnić nawet na byłe miasta wojewódzkie, funkcjonujące jako centra administracyjno-gospodarcze do 1999 roku w 49 regionach. Ów rozkład centrum

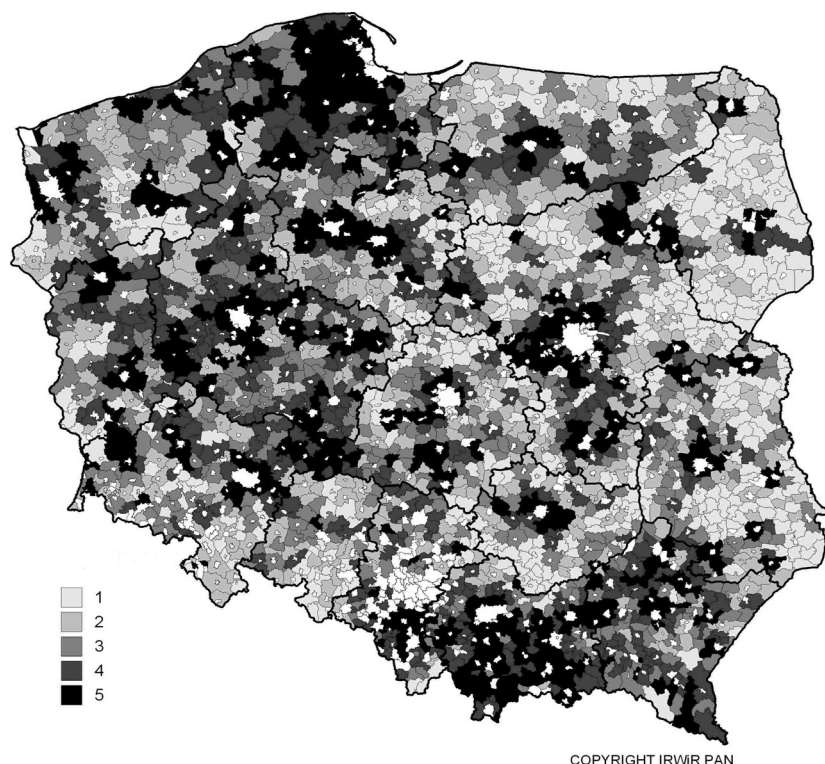
---

⁶ Więcej np. w pracach: T. G. Grosse, Przegląd koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego. *Studia Regionalne i Lokalne*, nr 1, Warszawa 2002, s. 28-30; K. Heffner, Regiony peryferyjne we współczesnej gospodarce, (w:) *Regiony peryferyjne w perspektywie polityki strukturalnej Unii Europejskiej*, red. nauk. A. Bołtomiuk, Wyd. Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2003, s. 11-27.

⁷ Por. np. J. Bański, *Geografia polskiej wsi*, PWE, Warszawa 2006.

– peryferia bardzo wyraźny jest w 6 województwach: mazowieckim, łódzkim, świętokrzyskim oraz warmińsko-mazurskim, podlaskim i lubelskim.

MAPA 2. DYNAMIKA ZMIAN SPOŁECZNO-GOSPODARCZYCH NA OBSZARACH WIEJSKICH W POLSCE W LATACH 2000-2004

Objaśnienie: 1-5 stopnie poziomu rozwoju wg miernika syntetycznego, od najniższego do najwyższego.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDR 2000-2004.

Jednak należy zwrócić uwagę na pewne istotne odstępstwa. Miasta Dolnego Śląska, Opole i GOP, a zatem obszar silnej industrializacji w latach 70. i 80., dziś wykazuje się niską dynamiką zmian, często reprezentując wartości poniżej średniej dla obszarów wiejskich w Polsce.

Mimo argumentów potwierdzających dynamikę zmian społeczno-gospodarczych zgodnie z mechanizmami opisanymi w teoriach ekonomicznych, coraz większego znaczenia nabierają trudno wymierne (w tego rodzaju analizach) czynniki związane z kapitałem wewnętrznym gmin, co powoduje, iż wyjaśnienie źródeł dynamiki zmian społeczno-gospodarczych nie ma charakteru jednoznacznie uniwersalnego, często też

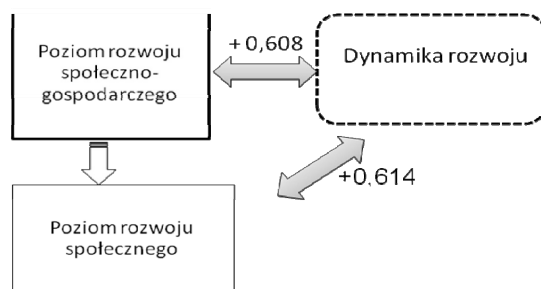
satysfakcjonującego autorów.⁸ Konkurencję grupie tzw. „twardych czynników lokalizacyjnych” (jak położenie czy warunki geograficzne), tworzą czynniki o charakterze zasobów wewnętrznych jednostek samorządu lokalnego, takich jak: kapitał ludzki i kapitał społeczny (z całym szkieletem norm, postaw i wartości) oraz instytucje i organizacje (z aparatem zasad działania) budujące klimat sprzyjający gospodarce rynkowej.

Poziom rozwoju a dynamika zmian prorozwojowych - analiza współzależności

Zgodnie z wstępnym założeniem poddano wzajemnej korelacji liniowej Pearsona rozkład danych poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego z rozkładem danych dynamiki zmian rozwoju lokalnego. Przypomnieć należy, iż zakładano, że związek korelacyjny ujemny postuluje skuteczność instrumentów polityki spójności, dodatni – przewagę tendencji do wzrostu zróżnicowania. Brak takiego związku można interpretować jako stabilizację istniejących dysparytetów. Otrzymano wartość współczynnika $r = +0,608$.

Wynika z tego, że strefy wyższego poziomu rozwoju wsi wykazują większą dynamikę korzystnych zmian. Szybciej rozwijają się podmiejskie strefy i regiony atrakcyjne inwestycyjnie (np. nadmorskie). Rozwój na obszarach zapóźnionych występuje owszem, jednak tempo jego jest zdecydowanie słabsze. W konsekwencji pogłębia się rozwarstwienie obszarów wiejskich. Analiza wykazała, że zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich w układzie przestrzennym nie zmienia się, w myśl deklarowanej (i prowadzonej) polityki wyrównywania różnic rozwojowych.

RYSUNEK 1. ZALEŻNOŚCI KORELACYJNE MIĘDZY ZMIENNYMI SYNTETYCZNYMI ORAZ CECHĄ POTENCJALNIE PRO-RÓWNOŚCIOWĄ

Źródło: opracowanie własne.

⁸ Porównaj: J. Wilkin., 2002, Peryferyjność i marginalizacja w świetle nowych teorii rozwoju (w:) *Regiony peryferyjne w perspektywie polityki strukturalnej Unii Europejskiej*, (red.) A. Bołtromiuk. Uniwersytet w Białymstoku, s.49.

Z przeprowadzonej analizy wynika, że dynamika przemian prorozwojowych silnie, istotnie i pozytywnie skorelowana jest z poziomem rozwoju. Związki korelacyjne przedstawione na rysunku 1, krytycznie opiniują skuteczności celów stawianych przed polityką spójności. Okazuje się, że mimo prowadzonej polityki zmniejszania różnic w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich nie tylko różnice te nie zmniejszają się, ale nawet wykazują tendencję do powiększania się. Oznacza to, że instrumenty polityki regionalnej są zbyt słabe dla osiągnięcia założonego celu. Korzyści lokalizacji inwestycji w obszarach lepiej rozwiniętych są większe niż te, które są związane z polityką przestrzenną.

Wnioski

Badania pokazały, że wysoki stopień rozwoju społeczno-gospodarczego jest statystycznie silnie powiązany z wysoką dynamiką przemian. Analiza rozkładów przedstawionych na mapach, zależności korelacyjnych między nimi (oraz wskaźników empirycznych nie przedstawianych w tym opracowaniu ze względu na ograniczenia objętościowe) prowadzi do szeregu wniosków:

- Przodują w poziomie rozwoju i dynamice gminy położone wokół największych miast, mogące korzystać z sąsiedztwa rynków miejskich.
- Strefy podmiejskie powstają wokół największych miast, a także wokół miast średnich o rozwiniętej strukturze funkcji miejskich. Nie powstają wokół miast monofunkcyjnych.
- Obszary zapóźnione i o niskiej dynamice rozwoju występują w obszarach położonych peryferyjnie w stosunku do sieci głównych miast. Częściej występują w Polsce wschodniej niż zachodniej.
- Spośród dwóch czynników określających przestrzenne zróżnicowanie obszarów wiejskich: położenia w kategoriach opisu centrum-peryferie oraz zaszłości historyczne (rozbiorowe i związane z przesunięciem granic po II wojnie światowej) czynnik pierwszy obecnie odgrywa większą rolę.
- Inne czynniki (takie jak renta położenia) wpływają silniej na przestrzenne zróżnicowanie rozwoju niż prowadzona polityka spójności.
- Zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich wzrasta mimo polityki wyrównywania szans.

Literatura

1. Bański J., Obszary problemowe w rolnictwie polskim, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Prace Geograficzne nr 172, Warszawa 1999.
2. Frenkel I., Rosner A. (red.), Atlas demograficzny i społeczno-zawodowy obszarów wiejskich w Polsce, Polskie Towarzystwo Demograficzne, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa 1995.
3. Grosse T. G., Przegląd koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego. Studia Regionalne i Lokalne, nr 1, Warszawa 2002.
4. Heffner K., Regiony peryferyjne we współczesnej gospodarce, (w:) Regiony peryferyjne w perspektywie polityki strukturalnej Unii Europejskiej, red. nauk. A. Bołtomiuk, Wyd. Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2003.
5. Rosner A. (red.), Wiejskie obszary kumulacji barier rozwojowych, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa 2002.

6. Rosner A. (red.), Zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich a zróżnicowanie dynamiki przemian, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa 2007.
7. Rosner A., Stanny M., Przyjęta struktura procesu badawczego poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego, (w:) Zróżnicowanie przestrzenne poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich a zróżnicowanie dynamiki przemian, IRWiR PAN, Warszawa 2007.
8. Stanny M., Zróżnicowanie struktur demograficznych a stopień zrównoważenia rynku pracy na obszarach wiejskich w Polsce, (w:) Prognozowanie rozwoju regionu. Instrumentarium rozwoju. Ład społeczny, (red.) K. Malik, Politechnika Opolska, Samorząd Woj. Opolskiego, KND PAN, KNoPiPS PAN, KPZK PAN, Opole 2007.
9. Wilkin J., Peryferyjność i marginalizacja w świetle nowych teorii rozwoju (w:) Regiony peryferyjne w perspektywie polityki strukturalnej Unii Europejskiej, (red.) A. Boltromiuk. Uniwersytet w Białymstoku, Białystok 2003.

Summary

The aim of the research project was to find an answer to the question whether spatial variations in the level of socio-economic development of rural Poland are gradually disappearing thanks to the cohesion policy pursued in the country or still growing despite this policy. It was assumed that the course of ongoing transformation is dependent on two factors: cohesion policy and the well-known regularity that the effectiveness of investment is higher in more-developed areas. Additionally, an attempt was made to determine how the discussed processes are influenced by policies pursued by local authorities.

The most important conclusions from the research are as follows:

- Spatial variations in the level of socio-economic development of rural areas are growing despite the policy to even out disparities (cohesion policy).
- Communes showing the highest level of development and the highest development dynamics are located around the largest cities and are able to benefit from proximity to urban markets.
- Suburban areas develop around the largest cities and around medium-sized cities with a well-developed structure of urban functions. They do not develop around monofunctional cities.
- Backward areas and areas with low development dynamics are remote from main cities. More of them are in eastern than in western Poland.
- Of the two factors which determine spatial variations in the development of rural areas – location close to larger cities or in remote areas, and historical reasons (the partitions of Poland and shifts of borders after World War II) - the first one plays a more important role now.
- Other factors (e.g. the location rent) have greater influence on spatial variations in development than the cohesion policy pursued.

Informacje o autorze

dr Monika Stanny

Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa - Polska Akademia Nauk (IRWiR PAN)

ul. Nowy Świat 72, 00-330 Warszawa

e-mail: stanny@poczta.fm